

А. В. Кентій

Радянський партизанський рух

РАДЯНСЬКИЙ ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ — бойова, диверсійна і розвідувальна діяльність груп, загонів і з'єднань радянських партизанів у тилу німецьких військ 1941—44. Започаткувала цю діяльність директива РНК СРСР і ЦК ВКП(б) від 29 червня 1941 партизанським організаціям прифронтової смуги. 18 липня 1941 ЦК ВКП(б) зобов'язав партійні органи надати партизанській боротьбі «найширший розвій і бойову активність». Відповідно до вказівок і директив Москви 30 червня 1941 ЦК КП(б)У створив оперативну групу на чолі із секретарем ЦК КП(б)У з кадрів М. Співаком для створення мережі підпільних організацій і партизанських загонів. 5 липня 1941 розпочато практичну роботу з формування партизанських загонів. До неї залучено й органи НКВС УРСР, у складі яких створювали спеціальні підрозділи. Їхню діяльність координував заступник наркома внутрішніх справ УРСР *Т. Строкач*. Загальне керівництво заходами щодо розвитку Р. п. р. здійснювали секретарі ЦК КП(б)У [М. Бурмистенко](#) і [Д. Коротченко](#). З огляду на швидке просування німецьких військ фактично зірвано заходи компартійно-радянського керівництва щодо розгортання Р. п. р. у західному регіоні та правобережних р-нах України. Цьому також сприяло негативне ставлення частини українського населення, особливо у Галичині та на Волині, до радянської влади, підтримка ним українських націоналістів.

Першими розпочали бойову і диверсійну діяльність у ворожому тилу на київському напрямку (Київська та Житомирська обл.) у середині липня 1941 партизанські загони, сформовані у Києві та області, а також ті, що прибули зі східного регіону, зокрема з Донбасу. Загальна чисельність цих формувань у липні—серпні 1941 складала до 6-ти тис. бійців. Водночас у регіонах організовували [винищувальні батальйони](#) для боротьби з ворожими десантами і диверсантами. У випадку окупації їхніх теренів ці батальйони мали переходити до методів партизанської боротьби.

Станом на 1 жовтня 1941 в Україні сформовано 738 партизанських загонів (26 257 осіб) і 191 диверсійну групу (1374 особи). Однак лише частина з них виявилася готовою до бойових дій у тилу німецьких військ, інші розпалися або ж відійшли на Схід разом із радянськими військами. Хоча бойова діяльність перших загонів восени 1941 ще не набула значних масштабів, проте противник досить гостро відреагував на дії партизанів. 16 вересня 1941

начальник штабу Верховного командування вермахту генерал-фельдмаршал В. Кейтель видав наказ про придушення «комуністичного повстанського руху». 10 жовтня 1941 командувач німецької 6-ї армії генерал-фельдмаршал В. фон Рейхенау зобов'язав своїх підлеглих вживати щодо партизанів рішучих і жорстоких заходів.

Згідно з даними 4-го управління НКВС УРСР за період від 1 серпня 1941 до 1 березня 1942 українськими партизанами знищено 1652 об'єкти військового призначення у тилу німецьких військ, зокрема підірвано 27 ешелонів, розгромлено 23 штаби частин і з'єднань, підбито 2 літаки, 126 одиниць бронетехніки, 345 автомашин, зруйновано 113 мостів тощо. Втрати противника оцінено у понад 12 тис. осіб, власні — бл. 600 осіб. Поразки німецьких військ під Москвою наприкінці 1941, загальний наступ Червоної армії у січні—лютому 1942 певним чином активізували партизанський рух. В Україні особливо вдало діяли партизанські загони [С. Ковпака](#), *О. Сабурова*, *О. Федорова*, ін. командирів, однак загалом партизанська боротьба в тилу ворога була ще недостатньо скоординованою і ефективною. До Москви надходили з місць пропозиції про покращення керівництва партизанським рухом, посилення бойових і диверсійних дій партизанів щодо надання ефективної допомоги військам Червоної армії, але Кремль не поспішав із прийняттям відповідних рішень.

Лише важкі поразки радянських військ у травневих боях 1942 у Криму та під Харковом змусили компартійно-радянське керівництво звернути значну увагу на стан і завдання збройної боротьби на окупованій території. 30 травня 1942 Державний комітет оборони СРСР ухвалив постанову про утворення при Ставці Верховного головнокомандування Центрального штабу партизанського руху та підпорядкованої йому системи спеціальних штабів. 20 червня 1942 розпочав свою діяльність *Український штаб партизанського руху* (УШПР). На нього покладено обов'язки керівництва партизанською боротьбою на окупованих територіях України (разом із Молдовою).

Очолив штаб колишній заступник наркома внутрішніх справ УРСР Т. Строкач. На час утворення УШПР становище в Україні з огляду на перспективи розгортання збройної боротьби у ворожому тилу було досить складним. Успіх німецьких військ і відступ частин Червоної армії, які 22 липня 1942 повністю залишили українські землі, помітно вплинули на моральний стан населення, яке опинилося в окупації. Під загрозою терору з боку нацистів більша частина вела себе пасивно, менша — у той чи ін. спосіб співпрацювала із загарбниками. За таких обставин лави партизанів поповнювалися повільно, непоодинокими були випадки дезертирства. За даними на 1 липня 1942 в Україні вважали діючими 238 партизанських загонів (понад 12 тис. бійців), хоча на обліку в УШПР знаходилося 1319 загонів і груп (бл. 26 тис. осіб). Однак реальну силу, що вела боротьбу з окупантами, становили лише 22 загони (3310 бійців), котрі мали радіозв'язок з УШПР і діяли переважно у північних р-нах Лівобережної України. У скрутному становищі перебував і сам

УШПР, що не мав постійного місця дислокації і сучасних засобів радіозв'язку. 5 вересня 1942 Й. Сталін видав наказ «О задачах партизанского движения», що визнавав боротьбу партизанів важливою умовою перемоги над німецькими загарбниками і вимагав залучити до Р. п. р. ширші маси населення.

Водночас Кремль розробив низку заходів щодо забезпечення партизанських формувань матеріальними ресурсами та засобами їхнього переправлення за лінію фронту. Вирішено також передислокувати УШПР зі Сталінграда (нині Волгоград, РФ) до Москви, налагодити його зв'язок із українськими партизанами, вдосконалити керівництво їхньою бойовою діяльністю. Москва також вимагала від ЦК КП(б)У посилити вплив на підпільно-партизанський рух в окупованій Україні, перевести найбільш боєздатні партизанські формування з Лівобережної України на правий берег Дніпра, у р-н білорусько-українського Полісся. Здійснення накреслених заходів покладено на Нелегальний ЦК КП(б)У — вузький склад партійних функціонерів і деяких партизанських командирів. 5 жовтня 1942 він ухвалив постанову «Про розвиток народного партизанського руху в Україні», а Державний комітет оборони СРСР і наркомат оборони СРСР надали у розпорядження УШПР значні матеріальні ресурси, вдосконалили структуру та штати штабу, відрядили у його розпорядження групу фахівців. Першим кроком у справі реалізації першочергових заходів, спрямованих на активізацію бойової діяльності партизанів, став рейд партизанських з'єднань С. Ковпака і О. Сабурова (понад 2,7 тис. бійців) із Сумської обл. у Правобережну Україну. Він розпочався 26 жовтня 1942 і тривав до середини листопада 1942. Партизани пройшли понад 800 км окупованими територіями Сумської, Чернігівської, Гомельської (Білорусь), Поліської, Київської та Житомирської обл., розгромили чимало гарнізонів і постів поліції противника, поповнили свої лави на 1580 бійців і закріпилися у р-ні білорусько-українського Полісся. Цей рейд завершив 1-й період Р. п. р. (22 червня 1941 — 19 листопада 1942), що був часом важких випробовувань для партизанських загонів, значних поразок і втрат.

Восени 1942 сталися помітні зрушення у суспільно-політичному становищі на окупованих українських територіях, зумовлені поразками німців та їхніх союзників на фронтах. Основним змістом партизанської боротьби в Україні стала реалізація розроблених ЦК КП(б)У і УШПР оперативних планів бойової діяльності партизанів на зимовий період 1942—43 і весняно-літній період 1943, плану захоплення й утримання переправ через Десну, Дніпро, Прип'ять та допомоги радянській армії в оволодінні Києвом (вересень—жовтень 1943). Це був 2-й період Р. п. р. (2-а пол. листопада 1942 — кінець 1943), що став часом найбільшого розвитку бойової, диверсійної і розвідувальної діяльності партизанів, збільшення кількості діючих формувань, зростання чисельності. Завершилося створення мережі підпорядкованих УШПР спеціальних органів централізованого керівництва Р. п. р. Її основні ланки — представництва штабу при військових радах фронтів (т. зв. фронтові штаби) та обласні штаби, створені на окупованій території України. Здійснено широкі

заходи щодо підготовки партизанських кадрів, матеріально-технічного забезпечення партизанів, особливо автоматичною зброєю, мінно-підривною технікою, радіозасобами.

У 2-й період Р. п. р. набув значення фактор ОУН і УПА, що помітно впливав на стан партизанської боротьби у західному регіоні. З діями УПА мали рахуватися і партизани, і німці. 12 листопада 1942 Нелегальний розширений ЦК КП(б)У затвердив план дій партизанських загонів на зимовий період 1942—43. У ході його виконання на окуповану територію станом на 1 квітня 1943 перекинуто 29 груп організаторів партизанського руху (355 осіб), понад 950 радистів, мінерів-підривників, ін. фахівців для кадрового зміцнення діючих формувань. Водночас у лютому—березні 1943 з лівого берега Дніпра у Правобережну Україну переведено низку партизанських з'єднань, зокрема [М. Наумова](#), який здійснив відомий «Степовий» рейд із північної Сумщини, через степову частину України до Полісся. З 1 листопада 1942 до 1 квітня 1943 чисельність особового складу партизанських формувань, що мали радіозв'язок з УШПР, зроста майже втричі і становила 15 тис. бійців, не рахуючи невстановленої кількості місцевих загонів і груп. Резерв партизанських кадрів сягнув 50 тис. осіб. Від кінця 1942 до квітня 1943 партизани вивели з ладу бл. 40 тис. солдатів противника та їхніх посібників із місцевого населення, підірвали 130 ешелонів, захопили у ворога 33 гармати, 24 міномети, 303 кулемети, бл. 4 тис. гвинтівок, багато набоїв. Хоча ЦК КП(б)У загалом оптимістично оцінював розвиток Р. п. р. станом на початок 1943, однак *М. Хрущов* у повідомленні від 30 березня 1943 на ім'я Й. Сталіна зазначав, що цей рух затримується з причини відсутності зброї і боєприпасів. У той час діяльність партизанів ще не охоплювала західні та південно-західні р-ни, степову частину України, епізодичний характер мали дії на комунікаціях противника.

У квітні 1943 ЦК ВКП(б) і Державний комітет оборони СРСР схвалили поданий ЦК КП(б)У і УШПР оперативний план бойових дій партизанських загонів України на весняно-літній період 1943. Цим документом перед ними поставлено головне завдання — «нанесення противнику більш відчутних ударів по його комунікаціях у західній і південно-західній частині України, посилення партизанського руху в цих областях...». Основний акцент зроблено на розгортанні диверсійної діяльності на залізницях та ін. комунікаціях. З метою матеріального забезпечення Р. п. р. у розпорядження УШПР надано 260 т озброєння, боєприпасів, ін. майна. Водночас у партизанський край на Поліссі з групами співробітників вилетіли секретар ЦК КП(б)У Д. Коротченко і начальник УШПР Т. Строкач. У з'єднаннях і загонах розгорнуто підготовку кадрів мінерів-підривників. Затримка з перекиданням зброї і боєприпасів за лінію фронту та протипартизанські акції німців на Поліссі, Чернігівщині й у р-ні Брянських лісів дали можливість партизанам розпочати активні дії лише у середині червня 1943.

У той час суспільно-політичне становище на окупованих землях України характеризувалося широким втягненням народних мас до всіх форм антифашистської боротьби. Одні

партизанські з'єднання рушили рейдами вглиб окупованої території, інші — атакували гарнізони й пости поліції, центри перебування окупаційної адміністрації, залізничні станції тощо. Станом на 1 серпня 1943 у тилу німців в Україні діяло 147 з'єднань і загонів (25 тис. бійців), що перебували на зв'язку з УШПР. У середині серпня 1943 підведено деякі підсумки бойової і диверсійної діяльності партизанів. Втрати противника оцінено у 25 тис. солдатів, значних збитків зазнала його транспортна система: підірвано 713 ешелонів, знищено і пошкоджено 788 паровозів, понад 8 тис. вагонів, цистерн, платформ, зруйновано 108 залізничних і 283 шосейні мости, розірвано або підірвано 57,5 км рейок. Важливе значення для дезорганізації тилу противника та деморалізації його місцевої адміністрації мали рейди загонів С. Ковпака у Прикарпаття (червень—вересень 1943) та з'єднання Я. Мельника у Вінницьку обл. (червень—серпень 1943).

Влітку 1943 Р. п. р. набув масових форм, а дії партизанів стали фактором оперативно-стратегічного значення. Проте повністю реалізувати завдання плану бойової діяльності партизанів на весняно-літній період не вдалося. Причини полягали у недостатньому забезпеченні загонів і з'єднань озброєнням, боєприпасами і вибухівкою, у прорахунках ЦК КП(б)У і УШПР, які перебільшували бойові можливості партизанів і недооцінили сили противника. Тим часом поразка німецьких військ у [Курській битві](#) 1943 та звільнення Лівобережної України поставили перед Р. п. р. нові завдання: партизани мали не тільки перекинути свої основні сили на правий берег Дніпра, але й надати широку допомогу радянській армії у подоланні т. зв. Східного валу (оборонного рубежу німців на Дніпрі) та захопленні плацдармів у Правобережній Україні. 15 вересня 1943 Військова рада Воронезького фронту (згодом — *Перший Український фронт*) затвердила розроблений УШПР план захоплення партизанами переправ через Десну, Прип'ять, Дніпро, надання допомоги радянським військам у оволодінні Києвом.

Для участі в бойових діях передбачено залучити 11 партизанських формувань (понад 17 тис. бійців), що мали на озброєнні 120 гармат і мінометів, 50 протитанкових рушниць, 500 кулеметів тощо. Для наступу на столицю України сформовано 2 ударні групи партизанів (бл. 5 тис. бійців) під командуванням М. Наумова і О. Сабурова. Однак реалізувати у повному обсязі зазначені заходи не вдалося. З огляду на затримку з постачанням окремі партизанські з'єднання не зуміли вийти у визначені оперативні р-ни, інші були затримані німцями. До того ж загальмувався й наступ радянської армії з Букринського плацдарму. Лише кавалерійське партизанське з'єднання М. Наумова 24—25 вересня 1943 зуміло вийти у р-н на північ від Києва, де маневрувало до кінця жовтня, але під тиском противника відійшло на Житомирщину. Найбільш успішними виявилися дії партизанів у наданні допомоги радянським військам при подоланні водних перешкод. Починаючи з 19 вересня 1943 загоны і з'єднання Чернігівщини та Київщини ([І. Бовкуна](#), [Ю. Збанацького](#), М. Тарануценка, І. Примака, В. Ушакова, І. Хитриченка, Д. Гарячого, С. Палехи, Г. Прокіна) організували за рахунок власних плавзасобів 25 переправ: 3 — на Десні, 12 — на Дніпрі, 10 —

на Прип'яті. Також партизани брали активну участь разом із військами у захисті захоплених пдацдармів на правому березі Дніпра. Після звільнення Києва 13 листопада 1943 німці організували потужний контрнаступ проти військ 1-го Українського фронту на київському напрямку.

У зв'язку з несприятливим перебігом подій партизанські формування зосередили свою увагу на бойовій і диверсійній діяльності у тилу німецьких військ, що наступали на Київ, брали активну участь в оборонних боях, допомагали виводити з оточення окремі частини радянських військ. Успішним виявився другий рейд на Вінниччину партизанського з'єднання Я. Мельника: його загони форсованими нічними маршами по 50—60 км на добу стрімко просувалися на південь і 3 січня 1944 переправилися через Південний Буг та встановили зв'язок із місцевими загонами і групами й розгорнули бойові дії у тилу противника. Упродовж 1943 партизанські загони і з'єднання, підпорядковані УШПР, здійснили 292 напади на гарнізони, комендатури, кущі поліції, 24 — на штаби військових і тилових підрозділів та частин ворога, 19 — на залізничні станції, захопили 21 райцентр. Було підірвано 3688 ешелонів, зруйновано велику кількість залізничних та шосейних мостів, що ускладнило оперативні просування противника. 1943 радянські партизани вперше зіткнулися на Волині та Поліссі з формуваннями УПА. Спираючись на розгалужену мережу підпільних осередків ОУН(б) і користуючись підтримкою українського населення, загони УПА стали серйозним противником, особливо дошкуляючи радянським диверсійним і розвідувальним групам. Загалом 2-й період Р. п. р. став часом найбільших досягнень радянських партизанів у бойовій, диверсійній, розвідувальній діяльності.

На завершальному етапі визволення території України від німецьких окупантів, що став 3-м періодом Р. п. р. (січень—серпень 1944), перед партизанськими загонами і з'єднаннями поставлено завдання пробитися на територію Західної Волині та Галичини для бойової і диверсійної діяльності у тилу німецьких військ. Водночас вони мали активно взаємодіяти на тактичному рівні з наступаючими частинами радянської армії, постачати військовому командуванню розвідувальну інформацію. 17 січня 1944 ЦК КП(б)У ухвалив оперативний план бойових дій партизанів на січень—березень 1944. У цей час загальна чисельність загонів і з'єднань, що перебували на зв'язку з УШПР, становила 43—48 тис. бійців. Найбільшою була концентрація партизанських сил на території Волинської (східна частина), Рівненської та Житомирської обл. — 18 з'єднань у складі 115-ти загонів (бл. 30 тис. бійців). Цю обставину використало військове командування при підготовці та проведенні Рівненсько-Луцької наступальної операції військ 1-го Українського фронту (27 січня — 11 лютого 1944). У ході бойових дій окремим партизанським формуванням самотужки чи за допомогою армійських частин вдалося захопити низку райцентрів і залізничних станцій.

Серед бойових завдань партизанів на 1944 найважливіше значення відведено організації рейдів у Галичину, фактично не охоплену Р. п. р. Особливе занепокоєння німців викликали

рейди з'єднань [П. Вершигори](#) і М. Наумова, які, прагнучи пробитися на Станіславщину і Дрогобиччину, вийшли на територію Львівської обл. Однак радянські партизани не зуміли закріпитися тут через відсутність підтримки з боку українського населення. Тоді вони перейшли на польську територію, де за сприяння місцевих мешканців успішно діяли у німецькому тилу. Вдалою виявилася друга спроба партизанського з'єднання М. Шукаєва вийти у Галичину. Його загони пройшли з боями через Тернопільську, Станіславську, Чернівецьку обл. й опинилися на Дрогобиччині. Партизани підірвали 21 ворожий ешелон, знищили 22 резервуари з нафтою і пальним та багато ін. об'єктів. Однак переважна більшість партизанських формувань не зуміла впоратися з поставленими завданнями та вийти для бойових і диверсійних дій на територію Галичини.

Ця невдача була зумовлена кількома причинами: по-перше, ЦК КП(б)У і УШПР недооцінили можливості противника, який, опираючись на розгалужену мережу залізничних і шосейних шляхів, швидко перекидав свої резерви й успішно протидіяв партизанам; по-друге, радянські партизанські загони і з'єднання зустріли впертий спротив УПА і неприхильне ставлення до себе українського населення; по-третє, сильна відлига помітно вплинула на маневреність партизанів, обтяжених обозами з пораненими і вантажем; по-четверте, деякі партизанські командири відверто не хотіли ризикувати і йти у рейди в Галичину, пам'ятаючи сумний досвід з'єднання С. Ковпака, що з великими втратами повернулося 1943 із Карпат. 1944 об'єктом активної дії партизанів продовжувала залишатися транспортна система противника. Лише у січні—березні вони підірвали 586 ворожих ешелонів, знищили і пошкодили 672 паровози, 6127 вагонів, платформ, цистерн, зруйнували 57 залізничних і 257 шосейних мостів. За цей період тільки з'єднання О. Федорова й М. Таратути пустили під укіс 202 ешелони. А всього на завершальному етапі визволення території України від німецьких окупантів партизанські формування знищили 1015 ешелонів противника. У травні—липні 1944 основні сили радянських партизанів зосередилися на території Західної Волині, намагаючись пробитися до Галичини, а також на польські та румунські землі.

Так, на території Польщі діяло 15 загонів і з'єднань (4,4 тис. бійців), більша частина яких базувалася у р-нах Білгорайських і Яновських лісів. Менш успішними виявилися спроби ЦК КП(б)У і УШПР поширити Р. п. р. на молдовські та румунські землі: з 42-х партизанських загонів, диверсійних і розвідувальних груп, перекинутих упродовж січня—серпня 1944 штабом та його представництвом на *Третьому Українському фронті* у згаданий регіон, 14 були розбиті противником, частина після нетривалих дій відійшла на з'єднання з радянською армією. Не зуміли пробитися у Молдову й 3 партизанські з'єднання, сформовані УШПР і ЦК КП(б) Молдови. Після завершення [Львівсько-Сандомирської наступальної операції](#) військ 1-го Українського фронту (13 липня — 29 серпня 1944), коли німці були вигнані з України, окрім Закарпаття і, частково, Буковини, розпочалося масове розформування партизанських загонів і з'єднань. На їхній базі створювали мобільні загони і групи, які повітряним шляхом перекидали до Словаччини.

За офіційними даними УШПР, що нині вимагають переосмислення і уточнення, партизани, які перебували на зв'язку з керівними центрами, 1941—44 вивели з ладу бл. 470 тис. ворожих вояків і їхніх посібників з місцевого населення. Було підірвано 4959 ешелонів й 61 бронепоезд, зруйновано 607 залізничних і 1589 шосейних мостів. У боях та диверсіях знищено або пошкоджено 1566 одиниць бронетехніки, понад 800 гармат і мінометів, 1444 трактори, 13 535 автомашин, бл. 2,6 тис. об'єктів промислового і виробничого призначення. Партизани розгромили 467 штабів, гарнізонів, комендатур, кущів поліції, захопили з боєм 139 населених пунктів, зокрема 44 залізничні станції. 1942—44 від партизанських загонів і з'єднань надійшло до УШПР 3625 повідомлень розвідувального характеру. Згідно з документами УШПР 1941—44 через лави Р. п. р. пройшли бл. 180 тис. осіб, не рахуючи тих, хто знаходився у місцевих загонах і групах, що не мали зв'язку із центром.

За підрахунками сучасних дослідників, загальна чисельність учасників Р. п. р. сягає 230 тис. осіб. У партизанських формуваннях воювали представники 62-х національностей СРСР та ін. країн. При цьому українці становили 59 % від загальної кількості партизанів (для порівняння: росіяни — 22,2 %). Серед особового складу партизанських формувань переважали безпартійні — 66,5 %, комуністи складали 13,6, комсомольці — 19,9 %. Р. п. р. в Україні не став всенародним, однак партизанська боротьба була чинником стратегічного значення, що специфічно впливав на перебіг подій на фронтах. Разом із тим зростання чисельності організованих учасників Р. п. р., ефективність їхньої бойової діяльності стримували поважні причини. Відсутність в Україні р-нів із великими лісовими масивами, окрім північних областей, істотно обмежувала можливості розгортання й укриття численних партизанських формувань. Через брак матеріальних ресурсів і засобів їхнього транспортування за лінію фронту УШПР не міг своєчасно забезпечувати зброєю і боєприпасами діючі та новостворювані партизанські загопи. Окремі партизанські з'єднання, особливо у 1943, мали 30—50 % незброєних вояків, тому уникали боїв. Через нестачу мінно-підричних засобів помітно обмежувалася диверсійна діяльність партизанів на комунікаціях противника. Р. п. р. потерпав від браку фахово підготовлених командно-штабних кадрів, фахівців із розвідки, мінно-підривної справи. На його розвиток впливали й деякі політико-ідеологічні фактори.

Політичні репресії 1930-х рр., голодомор 1932—33 та ін. дії радянської влади відштовхнули від неї частину українського населення, яке або лояльно ставилося до німецької окупаційної адміністрації, або активно співпрацювало з нею. У західному регіоні переважна більшість українців підтримувала діяльність УПА, що вела боротьбу як проти німців, так і проти партизанів. Кремль висловлював занепокоєння тим, щоб за певних обставин партизанські формування України не вийшли з-під впливу комуністичної партії, а їхнє озброєння не потрапило до українських націоналістів, які активно діяли у західних областях. Радянська історіографія за період упродовж майже півстоліття залишила досить великий доробок з історії партизанського руху — сотні монографій, збірників документів,

спогадів, видань масової і науково-популярної літератури із зазначеної тематики. Однак у той час увага дослідників зосереджувалася не на об'єктивному й неупередженому вивченні такого складного явища, як партизанський рух, а на обґрунтуванні тези, що керівна роль комуністичної партії забезпечила розвиток і результати партизанської боротьби. З ідеологічних міркувань заборонялася будь-яка критика вищого компартійно-радянського керівництва за прорахунки й помилки в організації партизанського руху, управління партизанськими силами. Тогочасні дослідники ретельно оминали питання, пов'язані з «господарськими» операціями партизанських загонів щодо заготівлі продовольства за рахунок місцевих жителів, особливо у західних областях, фактами мародерства з боку особового складу загонів і з'єднань, із практикою нищення партизанами антирадянськи налаштованих громадян, з долею полонених, поліцейських та ін. осіб, які потрапляли до рук партизанів; ідеалізували моральний стан партизанів, характер їхніх стосунків із місцевим населенням; замовчували підтримку ними у західних областях українських націоналістів.

У перші роки після відновлення незалежності України 1991 суспільний і науковий інтерес до питань історії Р. п. р. був незначним, однак із часом зацікавленість у таких дослідженнях зросла, партизанська тематика увійшла у ширший контекст радянського антинацистського руху Опору на окупованій території України. Сучасні дослідники вивчають організаційно-правові, ідеологічні, матеріальні, морально-психологічні аспекти діяльності, оцінюють результати, здобутки і втрати, форми та методи партизанської боротьби, стосунки радянських партизанів з ОУН і УПА тощо. Р. п. р. 1941—44 став формою протесту українського та інших народів, які мешкали на території України, проти нелюдської політики окупаційного режиму, а боротьба партизанів була внеском народів України у розгром нацистської Німеччини, звільнення Європи від нацистського поневолення.

Рекомендована література

1. Диксон Ч., Гейльбрунн О. Коммунистические партизанские действия / Пер. с англ. Москва, 1957;
2. Строкач Т. Наш позывной — свобода. К., 1964;
3. Верховзин А. М. Самолеты летят к партизанам: Записки начальника штаба. Москва, 1966;
4. Слинко І. І. Підпілля і партизанський рух на Україні на завершальному етапі визволення: 1944 р. К., 1970;
5. Война в тылу врага: О некоторых проблемах истории советского партизанского движения в годы Великой отечественной войны. Вып. 1. Москва, 1974;
6. Кучер В. І. Партизанські краї і зони на Україні в роки Великої Вітчизняної війни (1941—1944). К., 1974;

7. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941—1945. Т. 1—3. К., 1975;
8. Асмолов А. Н. Фронт в тылу вермахта. Москва, 1977;
9. Мацуй П. А., Хабло А. С. Говорит Большая земля. К., 1979;
10. Клоков В. И. Действия партизан Украины на железнодорожных коммуникациях в тылу фашистских войск 1941—1944. К., 1984;
11. Маевская Н. К. Медицинская служба в партизанских отрядах. К., 1985;
12. Мищенко Г. П., Мигрин Г. П. Задача особой важности (партизанская разведка: 1941—1945). К., 1985;
13. Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине 1941—1944. Кн. 1—2. К., 1985;
14. Пономаренко П. К. Всенародная борьба в тылу немецко-фашистских захватчиков: 1941—1944. Москва, 1986;
15. Курас И. Ф., Кентий А. В. Штаб непокоренных (Украинский штаб партизанского движения в годы Великой Отечественной войны). К., 1988;
16. Чайковський А. Невідома війна (партизанський рух в Україні 1941—1944: Мовою документів, очима істориків). К., 1994;
17. Старинов И. Записки диверсанта. Москва, 1997;
18. Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941—1945 гг.: Док. и мат. Москва, 1999;
19. Старинов И. Мины замедленного действия: Размышления партизана-диверсанта. Кн. 2. Москва, 1999;
20. Боярский В. И. Партизаны и армия: История утраченных возможностей. Минск; Москва, 2001;
21. Україна партизанська: 1941—1945: Партизанські формування та органи керівництва ними. К., 2001;
22. Партизанское движение: По опыту Великой Отечественной войны 1941—1945 гг.: Военно-исторический очерк. Москва, 2001;
23. Кучер В. Рух опору в окупованій Україні // Політ. історія України ХХ ст.: У 6-ти т. Т. 4. К., 2003;
24. Попов А. НКВД и партизанское движение: Факты и документы. Москва, 2003;
25. Кентій А., Лозицький В. Партизанський фронт у тилу Вермахту в Україні 1941—1944. К., 2005;
26. «...Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников...». Красные партизаны Украины, 1941—1944: малоизученные страницы истории: Док. и мат. К., 2006;
27. Армстронг Дж. Советские партизаны: Легенда и действительность: 1941—1944 / Пер. с англ. Москва, 2007;
28. Гогун А. Сталинские коммандос: Украинские партизанские формирования: Малоизученные страницы истории: 1941—1944. Москва, 2008 (укр. перекл. — К., 2014); Кентій А. В., Лозицьким В. С., Слободянюк М. А. Радянськимий рух Опору на окупованій

території України. К., 2010.

Бібліографічний опис:

Радянський партизанський рух / А. В. Кентій // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2025. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-889989>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).